

**Tantárgyi koncentráció az ének-zene és magyar irodalom
órákon: a kanásztánc**

Készítette: Csomós Ildikó

Ének-zene tanár – magyartanár szakképzettség MA
III. évfolyam

Témavezető:

Ferencziné dr. Ács Ildikó DLA
főiskolai tanár

Nyíregyházi Főiskola

2014

Tartalomjegyzék

Bevezetés	2
1. Tantárgyi koncentráció	3
2. Költészet és zene	6
3. A népdal fogalma, jellemzői	7
4. Néptáncok, néptánc-típusok.....	10
5. A kanásztánc.....	13
6. Kanásztáncritmus	18
7. Kanásztánc ritmusú népdalok az általános- és középiskolai ének-zene tankönyvekben.....	22
8. Kanásztánc ritmusú magyar versek az általános- és középiskolai irodalom tankönyvekben.....	35
9. Dalok megjelenésének lehetőségei magyar irodalom órán, illetve versek ének-zene órán.....	40
10. Összegzés.....	43
Felhasznált irodalom.....	45

Bevezetés

„A zene elképzelhetetlen tudás, szavakkal kifejezhetetlen; közvetlenül a nyelv és a gondolatok segítségével áramlik az ember ujjából a hangszerbe.”

(Bernlef)

A zene hasonló a nyelvhez. Hasonlósága abban rejlik, hogy a zene is artikulált hangok időbeli sorozata¹, amely hangok mondanak nekünk valamit, formálják a lelket. A zene és a nyelv is az emberi megnyilatkozás egy-egy formája, azonban míg a nyelvnek az az elsődleges célja, hogy gondolatokat közöljön, tanítson, elgondolkoztasson, meggyőzzön, addig a zenei hangok gyönyörködtetnek is: szépítik a lelket.

Már évek óta foglalkoztat a zene és az irodalom kapcsolata, így nem volt kérdés számomra, hogy milyen témában szeretnék kutatásokat folytatni. Két meghatározó élmény miatt választottam ezt a témát dolgozatom tárgyául. Az egyik élményem az, hogy már alapszakos tanulmányaim során elkezdtem foglalkozni az ének-zene és a magyar nyelv és irodalom kapcsolatának kutatásával, és az akkori szakdolgozatomat is ebben a tárgykörben írtam (Választott zenemű elemzése és annak lehetséges irodalmi, történelmi vagy képzőművészeti aspektusai). A másik meghatározó élményemet a tanítási gyakorlat egyik ének-zenei tanóráján szereztem. A *Megismerni a kanászt* kezdetű népdalt tanítottam, s meglepődve tapasztaltam, hogy a diákok tankönyvében egy szó sem esik sem a kanászokról, sem a kanásztáncról.

Főiskolai tanulmányaim alatt több olyan verssel találkoztam, amelyek kanásztánc-ritmusúak, viszont kevesen ismerik fel ezt a jellemzőt a versekben (pl. Kölcsey Ferenc: Himnusz c. versében).

Célul tűztem ki, hogy dolgozatom ebben a gondolati egységben fogalmazódjon meg, s sorra vettem az ének-zenei és irodalmi tankönyveket kanásztánc-ritmusú népdalok, énekek és versek után kutatva. Ezek számbeliségét diagramon ábrázoltam. Ezt követően lehetőségeket tártam fel a dalok magyar irodalom órán történő megjelenítésére, illetve a versek ének-zene óra keretében történő feldolgozására.

---

¹ Csobó (2010)

1. Tantárgyi koncentráció

Chrappán Magdolna a természettudományos tantárgyi integráció felől közelíti meg a koncentráció kérdéskörét, azonban fogalmi szinten hivatkozhatunk írására jelen dolgozat keretei között is. „A tantárgyi koncentráció a legkorábbi fogalom, amivel a pedagógia szisztematikusan foglalkozott ebben a témakörben” – írja, majd három nagy területet határoz meg: „1. teleologikus, 2. tantervi, 3. didaktikai koncentráció, amelyek szoros kapcsolatban állnak, egymást kölcsönösen feltételezik”.² Chrappán Magdolna megállapítja, hogy bizonyos tananyagrészek legalább részben egységes vagy interdiszciplináris szemlélettel történő tanítása történhet két-három kolléga tantárgyi programjának, megközelítési módszereinek, metodikájának egyeztetésével, és ideálisnak tekinti, ha valaki mindkét szakját ugyanabban az osztályban tanítja. A koncentráció esetében megkülönböztet horizontális, más szóval az azonos évfolyamokon tanított különböző tárgyak közötti koncentrációt és vertikális, vagyis az egymásra épülő évfolyamok azonos tantárgyai közötti koncentrációt.

Az ének-zene tanár és magyartanári szakpárom lehetőséget ad számos témakör horizontális típusú koncentrációjára, a választott témám különféle évfolyamokon való folytonos jelenléte azonban a vertikális koncentráció alkalmazására is lehetőséget kínál.

A tantárgyi koncentráció igénye folyamatosan erősödik a pedagógusokban. Ma már elvárásként is megfogalmazható a különböző tematikai egységek, témakörök összekapcsolása, azok összefüggéseinek, azonosságainak a tanulóknál történő megerősítése. Az ének-zene tanítás módszertana így fogalmaz: „Az irodalom, a történelem, vallástörténet, földrajz, idegen nyelvek, matematika, fizika, a művészetek más területei mind segítenek a zenei jelenségek jobb megértésében. Ugyanakkor a zenei jelenségek is segítenek a társtudományok megközelítésében”.³

1.1 Tantárgyközi együttműködés

A 110/2012. (VI. 4.) kormányrendelet mellékleteként megjelent Nemzeti alaptantervben foglaltak érvényesülését a kerettantervek biztosítják. A kerettantervek – új elemként – tartalmazzák a tantárgyközi tudás- és képességterületek fejlesztésének feladatait is.⁴

---

² Chrappán (2009)

³ Osvay Károlyné (2007: 74)

⁴ 110/2012. (VI. 4.) Korm. rendelet a Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról. Magyar Közlöny. 2012. évi 6. szám: 10636.

Az olyan tudástartalmak, amelyek nehezen sorolhatók be a tudományok hagyományos rendszerébe, illetve egyszerre több tudományág területéhez tartoznak, igényt támasztottak egyes hagyományos tantárgyak összevonására és/vagy tantárgyközi megjelenítésére, esetleg új tantárgyak kialakítására.⁵

A kerettantervekben megjelennek a tantárgyközi együttműködést lehetővé tevő kapcsolódási pontok, melyek az egyes szaktárgyi területek közös tudásépítő munkáját támogatják, az adott témakörök tanulásával érintkező más műveltségterületekre, illetve tantárgyak kapcsolatára utalnak.

Magyar nyelv és irodalom tantárgynál az általános iskola 5-8. évfolyamai főként a ritmizálás, népdalok, beszédhangok, énekhangok, a gimnáziumi kerettantervek a művészeti korok területén mutatnak kapcsolódást az ének-zene tantárggyal. Az ének-zene tantárgy az általános iskola 5-8. évfolyamain mondatszerkezetek, jelek és jelrendszerek, műfajok, szövegértés, értelmezés, a gimnázium évfolyamain jellemzően szövegalkotás, versmegzenésítés, prozódia területén mutatnak kapcsolódást a magyar nyelv és irodalom tantárggyal.

Dolgozatom szűkebben vett témája nem jelenik meg önállóan egyik tantárgynál sem, csupán nagyobb témakörök beágyazott elemeként lehet vele számolni.

1.2 Kapcsolódási pontok

Az ének-zene az érzelmi nevelés céljain kívül nagymértékben érinti az értelmi és akarati nevelés területeit is, így könnyen felhasználható valamennyi tantárgynál. Az éneklés hangulatkeltő, hangulatfokozó jellege kapcsolatot létesíthet más tárgyakkal, így a befogadás is gördülékenyebb, maradandóbb.

Az ének-zene tantárgy gazdag, sokrétű kapcsolódási lehetőséget kínál a magyar nyelv és irodalom számos területével. Hozzásegíti a tanulókat az alapvető ritmusok érzékeltetéséhez, szemléltetéséhez, az írás- és olvasástanításhoz, és hangulatot teremt a magyarórán tanult versekhez, olvasmányokhoz.

Az alábbiakban néhány alapvető példa felsorolásával kívánom érzékeltetni a két tantárgy évtizedek óta létező kapcsolódási pontjait.

---

⁵ Uo. 10644.

Az írás-olvasás tanításakor a magánhangzók hosszantartó hangoztatása szinte egybefolyik az énekléssel. Az hangok helyes kiejtése, formálása egyformán feladata a magyar nyelv- és énektanításnak is.

Az alsóbb évfolyamokon a kedvelt kiolvasók recitálása alapvető ritmusok érzékeltetéséhez segít. A gyermekek nagy örömmel jelenítik meg a játékdalokat. A szabályos időközökben végbemenő mozgások és az ezekre kerülő szótagok, hangok a méret, ütem, ritmus jelenségeit elevenítik meg.

Az írástanítással való kapcsolat az általános iskola III. évfolyamától kezd szorosabbá válni, hiszen a hangjegyek és a szünetjelek pontos írása, a vonalrendszerhez való igazodás gondos figyelemhez szoktatja a tanulókat, erősítve ezzel az íráskészséget.

Az olvasástanításnak segítője lehet az éneklés. Amikor a tanulók betűkről, kottáról énekelnek, egyre jobban hozzászoknak a globális, gyors áttekintéshez. A II. osztálytól kezdve a gyermekek fokozatosan elsajátítják az értelmes olvasást, népies versek, költők, írók gondolataival ismerkednek meg. Az évek folyamán egyre több költemény, olvasmány kerül a tanulók elé, s a tárgyalásra kerülő anyag egyre művészibb formát ölt.

Az V. osztályban a hangtan elemeinek elsajátítására kerül sor: a hangok képzése, zöngé hang, magánhangzók, zöngés és zöngétlen mássalhangzók, stb. A rokon értelmű, hangutánzó, hangulatfestő szavak megértéséhez dallammal társult alkalmas népies versek megszólaltatása segítséget nyújthat. Emellett a népdalokban rengeteg irodalmi kifejezőeszközt, szóképeket találunk (hasonlat, metafora, megszemélyesítés, allegória, stb.).

Az irodalmi műfajok tárgyalásánál pl. dal, óda, ballada, románc szinte lehetetlen kihagyni az énekes anyagokat.

A verstani ismeretekkel kapcsolatban a ritmus (tánc, zene, vers), hangsúlyos és hangsúlytalan szótagok valamint hangok, sorok, rímek stb. használata kerül előtérbe. Ahogyan a népdalok szövege egybeesik, összeolvad a dallammal, a verssorok ütembeosztása legtöbbször teljesen megegyezik a zenei ütemekkel. A dalok sorvégződéseinek ritmusképletei pedig a különböző rímelhelyezésekkel vágnak egybe. A gyakori verslábakat, mint a jambus (U –), anapestus (U U –), trocheus (– U), daktilus (– U U), spondeus (– –) s ezek különböző elrendeződéseit, verssorait népdalaink változatos ritmusképleteiben is megtalálhatjuk.

2. Költészet és zene

„A költészet és a zene kapcsolata már az ókor óta téma mind a művészet elméletében, mind magában a művészetben. A két végpont (a tartalmilag megfoghatatlan hangszeres zene és az elsősorban tartalmi indíttatású elbeszélő költemény) tökéletes szintézisét a megzenésített vers illetve a tartalmától megfosztott hangköltészet képviseli”.⁶

Bárány rámutat arra, hogy akkor legegyszerűbb a két művészeti terület közötti kapcsolat, ha a zene – vagy zenei témák – tartalomként fordulnak elő egy irodalmi műben. A fordítottját is kiemeli, ha irodalmi tartalmak jelennek meg a zeneművekben. Az összehasonlító irodalomtudományra hivatkozik, mely különbséget tesz a téma és a motívum fogalmai között. Mindkét fogalom előfordul ugyanis a zenében is. „A téma vagy anyag fogalom a mű tárgyra, fogalomkörére utal, ami lehet újonnan alkotott, de ismert is”⁷.

A motívumok kapcsán kifejti: „lehetnek általános jellemvonások (pl. hűség) vagy az élet jellemzői (szerelem, halál)”. Egyes motívumok szorosan kapcsolódnak egy-egy témához, fordítva azonban ez nem igaz. Az Orfeusz-témát említi példaként, mely elképzelhetetlen a szerelem, a halál, az énekszó hatalma (mely maga a zenei téma) és más motívumok nélkül. A motívumok azonban másképpen is kapcsolódhatnak egymáshoz, mellyel számtalan különböző témát állíthatnak elő.

Az irodalmi kifejezésmód zenei irányba fordulását, ami leginkább a lírában mutatkozik meg, a verselés szóval foglalja össze. Ide sorolja mindaz, ami túllép a tartalmi vagy retorikai indíttatáson, és elsősorban esztétikai elemként lép föl. „A megkülönböztetés nem mindig egyértelmű, hiszen például sok ismétlés, de akár rím is magyarázható retorikai funkciót betöltő elemként. A verselés a költemény ritmikai (metrum, versláb), fölépítési (rímfajok, rímelhelyezések, sorfajok) és kombinatorikus (ismétlések, refrén) oldalaival foglalkozik”⁸.

A továbbiakban a költészet és zene ritmikai összefonódásának sajátos megjelenési formáját mutatom be.

---

⁶ Bárány (2002)

⁷ Uo.

⁸ Uo.

3. A népdal fogalma, jellemzői

A Herder óta használatba jött irodalmi terminust olyan dallamok jelzésére használják, melyeket, ahogy azt később Bartók jellemezte: „sokan és sokáig énekeltek”.⁹ Az általánossá vált meghatározás alapján a népdalnak olyan funkciója van, melyben a „nép” elnevezéssel jellemzett társadalmi csoportok (parasztság, pásztorok, iparosok, bányászok, katonák stb.) azt közvetlen tulajdonul használják, alakítják és szájhagyományozás útján adják tovább. A Magyar Néprajzi Lexikon a fenti értelmű meghatározás után az alábbiakban foglalja össze az összehasonlító népzene kutatás népdalra vonatkozó megállapításait:

- „1. a rögzítő írásbeliséggel szemben szabadon alakítható,
2. lényegesen történeti jelenség, melynek nincs időfeletti sajátos stílusa, hanem minden egyes korszak stílusával adás-vevés kapcsolatban áll,
3. intonációjában, sajátos hangvételében mégis mindig elkülönül a műzenei jelenségektől,
4. hatása a műzene minden fontosabb stílusában kimutatható.”¹⁰

Népdalaink rengetegében szükség volt olyan rendszerező munkára, amely különféle jellemzők figyelembevételével csoportosítja, osztályozza a dallamokat. Ezt a tevékenységet Kodály Zoltán és Bartók Béla 1913-ban indította útjára, melynek eredményeként született meg többek között *A Magyar Népzene Tára* sorozat 12 kötete 1951 és 2011 között.

Kodály Zoltán az új egyetemes népdalgyűjtemény célját így fogalmazta meg:

„Tervünk a magyar népdalok és népzene művek lehetőségig teljes, szigorúan kritikai, pontos kiadása, egy monumentális, magyar *Corpus Musicae Popularis* szerkesztése.”¹¹

3.1 A népdalok rendszerezése

A népdalok rendszerezése három szempont vizsgálata alapján történt.¹²

3.1.1 Néprajzi funkció szerint:

1. Alkalomhoz és időhöz kötött dalok:

---

⁹ Bartók (1924)

¹⁰ Ortutay (1977)

¹¹ Kodály (1913, 1982: 49)

¹² Bartók (1991, 2007)

- a) születéstől a halálig – az élet szakaszai és fordulói, gyermekjátékok, karikázók, párosítók, summásdalok, katonadalok, lakodalmasok, altatók, halottas énekek.
- b) az év jeles napjai és ünnepei – januártól decemberig.
- 2. Alkalomhoz nem kötött énekek: a mindennapi életet kísérő énekek – közös munka, hosszú téli esték, pásztorélet, stb.

3.1.2 Zenei jellegzetességek szerint:

- 1. Kötetlen szerkezetű énekek:
  - a) ütempáros dalok – egyszerűek, refrénesek
  - b) recitáló dallamok
  - c) altatók és hangszerutánzó énekek.
- 2. Kötött szerkezetű népdalok:
  - a) régi stílus: ereszkedő ötfokúak, zsoltárok és siratók
  - b) új stílus: két különböző zenei sorból építkező, giusto énekek
  - c) vegyes stílus: - gregorián eredetű, kis ambitusú dalok
    - az európai világi divatból átvett énekek
    - a Rákóczi-dallamcsalád dalai.

3.1.3 Földrajzilag a dialektusterületek jellemzői szerint

Népzenei hagyományunk a magyar nyelvterületeken nem egyenletesen oszlik meg, nem minden vidéken egyforma jelentőségű. Az egyes néprajzi tájegységekre más-más zenei jegyek jellemzők. Különbségek mutatkoznak a zenekari felállás, a dallamok és azok díszítése, harmóniák és ritmusok között.

Bartók Béla még négy zenei nyelvjárást különített el:

- I. Dunántúl
- II. Észak
- III. Alföld
- IV. Erdély

Ma azonban a népzene-tudomány öt dialektusterületet határoz meg:

- I. Dunántúl

1. Dél-Dunántúl és Szlavónia
2. Északnyugat-Dunántúl
- II. Észak (Felvidék)
  3. Csallóköz és Mátyusföld
  4. Zobor-vidék
  5. Palócföld
- III. Alföld
  6. Észak-Kelet
  7. Közép- és Dél-Alföld
- IV. Erdély
  8. Kalotaszeg
  9. Mezőség
  10. Székelyföld
  11. Bukovinai székelyek
- V. Gyimesi és moldvai csángók
  12. Gyimes
  13. Moldva

1. ábra¹³

¹³ https://www.mozaweb.hu/Lecke-ENK-Enek_Zene_7-A_magyar_nepzene_dialektusteruletei-99431

4. Néptáncok, néptánc-típusok

A mindennapi életben a tánc és a zene elválaszthatatlan egységet alkot. Az egyes tájegységek határainál átmenetek tapasztalhatók mind a zenében, mind a táncban. Ahogy a népzene területén, úgy táncainkban is megkülönböztethetünk régi és új stílust.

„A régi stílusú táncok közé tartoznak az eszközös táncok, az ugrós, a legényes, a körtáncok, valamint a lánc- és vonulós táncok. Az új stílusú táncokat a csárdás és a verbunk képviselik.”¹⁴

„Régi stílusú táncaink a késő középkorig vezethetők vissza, s egymással szoros kapcsolatban állnak, egy összefüggő láncolatot alkotnak annak ellenére, hogy regionálisan sokfélék. A helyi sajátosságok mellett a korabeli nyugati tánczenei divatok stílusa is alakította, formálta a régi magyar tánczenét. Java részüket mérsékelt tempójú, 2/4-es ütemű, ♩-os értékben mozgó, pontozatlan ritmusú, izopodikus-tetrapodikus dallamok kísérik.”¹⁵

A 19. század folyamán az új stílus háttérbe szorította a régit, ezzel megszüntetve a magyar népcsoportok korábbi egyenlőtlen fejlődését mind társadalmi, mind kulturális téren. A régi táncok további fejlődésükben megrekedtek, s csak a peremvidékeken és a parasztság hagyományörzőbb rétegeiben éltek tovább, illetve átszűrődtek a szomszédos népek tánckincsébe.

4.1 Régi táncaink felosztása¹⁶

Leánykörtáncok

Eszközös pásztortáncok

- Botoló
- Kanásztánc
- Seprűtánc

Ugrós táncok

- Dél-Dunántúli ugrós
- Duna menti ugrós
- Mars

---

¹⁴ Okos Tibor (2004:53)

¹⁵ Bárdos (1990: 544)

¹⁶ Martin (1979: 477)

- Rábaközi dus
- Alföldi ugrós

Erdélyi legényes táncok

- Bukovinai ugrós
- Csíki féloláhos
- Közép-erdélyi legényes
  - Mezőségi sűrű legényes
  - Maros-Küküllő vidéki pontozó
  - Kalotaszegi legényes

Lassú legényes táncok

- Ritka legényes
- Erdélyi verbunk
  - Székely verbunk
  - Közép-erdélyi verbunk
  - Marosszéki verbunk
- Lassú magyar
  - Maros-Küküllő közti lassú pontozó
  - Szamos-völgyi lassú magyar

Régi párostáncok

- Lassú sétáló párostáncok
  - Mezőségi lassú
    - o Széki lassú
    - o Mezőségi akasztós
    - o Lozsádi lassú
  - Gyimesi lassú magyaros
- Forgó párostáncok
  - Gyimesi kettős
  - Marosszéki forgatós
  - Erdélyi gyors forgós
    - o Széki forgós

4.2 Az eszközös táncok

Az eszközös táncok a magyar néptáncok nagy múltú, széles rokonsági körrel rendelkező változatos csoportját alkotják. A botot, söprűt, üveget, gyertyát, sapkát, kendőt, széket, vagy más eszközt sokféleképpen kezelve járják e táncok változatait az egész magyar nyelvterületen, s népszerű az itt élő nemzetiségek körében is. A különböző táncos stílusrétegek hatását viselő eszközös táncokban a táncosok az eszközökkel való ügyes bánásmódot mutatják be. E táncok elnevezésüket gyakran az eszközökről kapják, s így tudunk botolóról, söprűtáncról, sapkatáncról, üveges táncról, kisszéktáncról. Az eszközös táncok közös gyökerének a hajdútánc tekinthető, amely a 16-17. századi Magyarország gazdasági és katonai életében fontos szerepet játszó hajdúk fegyveres katonai táncát jelentette. A hatásának köszönhetően a Kárpát-medence népeinek mai eszközös táncai – sokszínűségük ellenére – nagyon sok hasonlóságot mutatnak.

„A hajdútánc átalakult maradványait a Kárpát-medence népeinek eszközös pásztortáncai őrzik.”¹⁷ A magyar és cigány változatokra (botoló, kanásztánc, seprűtánc) a virtuóz, változatos eszközkezelés, a szlovák és goral anyagra (odzemok, hajduch) a csoportos előadás és a guggolómotívumok, a román haidau-ra pedig a botra támaszkodó gazdag, virtuóz figurázás a jellemző. Ezek eszköz nélküli ágát jelentik az ugrós és a legényes táncok, amelyek megjelenhetnek szóló, páros és csoportos formában is.

Mai eszközös pásztortáncaink három fő típusa a botoló, a seprűtánc és a kanásztánc.

---

¹⁷ Kaposi–Maács (1958: 218)

5. A kanásztánc

A kanász pásztoreMBER, ki disznókat őriz, legeltet. Nevét a nyáj fejétől, a kantól kölcsönözte. Másképp kondásnak vagy disznópásztornak nevezik. A pásztorok között a legszegényebb és legkevesebbre tartott réteget képviselték. Ugyanakkor dalaik, a túlkön rögtönzött melódiáik, bottal vagy baltával járt táncaik magas művészi érzékről tanúskodnak. A kanász vagy kondás a kondával az egész évet a szabadban töltötte. Tavasztól kondája a mocsaras vidéken a legelőt túrta, ősszel pedig az erdőben makkon hízott.¹⁸

A kanásztáncot tágabb értelemben a pásztortáncok gyűjtőneveként használják, szűkebb értelemben azonban jelentése arra a tánc típusra korlátozódik, amelyet két, földön keresztezett bot fölött járnak. Eredetire való utalásként a táncot a mutatványos fegyvertáncok között tartják számon, noha a valamikori tényleges fegyvert, a kardot, fokost, baltát, ma már más eszközök helyettesítik, például bot, nyárs, vessző, söprű, esetleg hangszer, vagy kereszt alakban sorba állított üveg. Szinte kizárólag férfiak adják elő ezt virtuskodó mutatványos táncot, amelynek lényege az eszköz kerülgetése; azt tánc közben megérinteni, felrúgni, megsérteni nem szabad. A keresztezett botok, eszközök közei a kanásztánc formavilágát, motívumkészletét korlátozzák, így az viszonylag csekély és egyszerű. A tánc két váltakozó részből épül fel: a botok előtti és körüli tánc, mintegy bevezetőként, majd fő témaként a botok közeibe való gyors, virtuóz ugrálás. A táncos a két tételt kedve szerint többször ismételheti. Jellegzetes lépésritmusa: ♪♪♪

A kanásztáncot a Kárpát-medence minden részében ismerik, a leggyakoribb a Dél-Dunántúlon, viszonylag ritkább Erdélyben. A szomszédos népek táncaiban számos hasonlót találunk, sőt, különböző változatait táncolták egész Európában. A mutatványos fegyvertáncok e jellegzetes formája hosszú időn át hozzátartozott az európai népek tánc kincséhez. Első ókori említője Démokritosz volt. Korabeli ábrázolások alapján virágkorát a középkorban élhette.

---

¹⁸ Csábi (2009)

2. ábra¹⁹

5.1 Kanásztánc bot fölött

A botok fölött járt kanásztánc az eszközös táncok ügyességi változatainak külön csoportját alkotja, amelynek legjellemzőbb mozzanatai a földön keresztbe tett botok előtt, majd a botok által alkotott térközökben való tánc. A két mozzanat a tánc folyamán sorozatosan ismétlődik. Vannak változatok, amelyekben az egyik, s vannak, amelyekben a másik dominál. E forma a Kárpát-medence eszközös táncainak egyik önállósult formáját jelenti, amelyben nem jelenik meg az eszkökezelési módok teljes skálája. Csak egy mozzanatra – a botok fölötti figurázásra szorítkoznak a táncosok, s ez adja meg a tánc jellegét. A táncnak motívumkészlete és szerkezeti fölépítése alapján több formai változata van. A legegyszerűbb formában a táncos szabálytalan sorrendben lép a botok térközeibe, s nem használ minden térközt. Szabályosabb az a forma, amelyben a táncos egyszerre csak egy térközbe ugrik, s onnan a háromugrós motívummal sorban halad tovább a többi térközbe időnkénti irányváltásokkal. A tánc fejlettebb változataiban a táncos egyszerre két térközben állva, szimmetrikusan ismételve alakítja a táncfolyamatot. Majd negyed fordulattal elfordulva ott is megismétli az előbbi szimmetrikus formát. A térközök ilyen használata még további variációs lehetőségeket kínál.

¹⁹ <http://tudasbazis.sulinet.hu/hu/muveszetek/tanc-es-drama/a-magyar-neptanc-tipusai/2/kanasztancok/kanasztanc>

1. kép *Feketi József kanásztánca*²⁰

5.2 Kanásztánc üveg fölött

A következő képen a pákozdi kanásztánc változata látható, amit a földön kereszt alakban letett üvegek fölött járnak. Minden sajátosságában megegyezik a másféle eszközökkel (bottal, vízhordó rúddal, szalmaszálakkal, stb.) táncolt ügyességi táncfajtákkal. A bot helyett az üveg használata hangulati többletet ad a tánchoz, az alkalom szabadabb légkörét, féktelenséget jelzi. A bothoz képest az üveg fölött való tánc egy fokkal nagyobb nehézséget jelent a táncosok számára az üvegek magassága és egyben annak a veszélye miatt, hogy az üveg feldöntése esetén tartalma kiömlik. A hatás fokozása érdekében előfordul, hogy ezt a kanásztánc formát megnehezítik úgy, hogy egy üveget még a kezükben is tartanak, vagy akár a fejükre tesznek (ilyen esetre is mutatunk táncos példát a Seprútánc c. foglalkozásunkban). Ezt a táncot gyakran nem csak férfiak, hanem táncosabb kedélyű nők is eljárlják a lakodalmakban, vagy munkával egybekötött mulatság, fonók, fosztók alkalmával.

²⁰ <http://tudasbazis.sulinet.hu/hu/muveszetek/tanc-es-drama/a-magyar-neptanc-tipusai/2/kanasztancok/kanasztanc>

Motívumkészletét, eszközhasználati módját illetően a pákozdi kanásztánc jól beleilleszkedik az ügyességi táncok már ismertetett dunántúli altípusába.

2. kép Kanásztánc üveg fölött²¹

5.3 Páros kanásztánc bottal

A kanásztáncok botok, üvegek fölött járt változatait a Dunántúlon nem csak férfiak vagy nők, hanem vegyesen, párban is eltáncolhatják. Ezt mutatja a Somogy megyei Berzencéről való táncpélda is. Ilyen esetben a kanásztánc eszközhöz kapcsolódó mozzanatai kiegészülnek a páros ugrósok gazdagabb motívumanyagával. A táncosok megmutatják egymásnak ügyességüket a bot fölötti táncban, majd a páros ugrósra jellemző szabadabb évődő táncrész következik. A két táncrész a tánc során ismétlődhet. Az első részben a táncosok külön-külön és együtt is táncolhatnak a bot által meghatározott térközökben, szabályos vagy szabálytalan rendben. A páros kanásztánc szintén tartalmaz hangulati többletet a botok és üvegek fölött járt szülő kanásztáncokhoz képest, ami a táncban megjelenő párkapcsolatnak, s az udvarló

---

²¹ <http://tudasbazis.sulinet.hu/hu/muveszetek/tanc-es-drama/a-magyar-neptanc-tipusai/2/kanasztancok/kanasztanc>

jellegnek köszönhető. A páros kanásztánc előadási alkalmai, zenekíséréte nem különbözik a szóló férfi vagy női változatokétól.

3. kép Páros kanásztánc bottal²²

A kanásztánc stílus, s egyben a dudanóta stílus jellemzői közé tartozik a dallam motivikussága, mozaikszerű szerkesztése. Jellegzetes ritmuskategóriákhoz tartozik.

A szövegre jellemző a mulattató jelleg (táncszók, párosítók, halandzsák, stb.). Gyakoriak az olyan szövegek is, amelyek a középkori műformákra vezethetők vissza (gúnydalok, csúfolódók: pl. „Jöjjön haza édesanyám”, részeg-ember csúfolók, stb.).

Az ilyen dalok egyik csoportjával állnak rokonságban a kis-kvintváltó dallamok is. Emellett ide tartoznak a nagyívű, kezdősor-ismétlő formák is.²³

Az ún. kanásztáncdallamot a régi táncdalainkhoz köthető, 2/4-es ütembeosztású, tetrapodikus sorokból álló ritmikai csoport jellemzi, mely más táncoknál is használatos, de a kanásztáncnál kizárólagos jellegű. Ritmusformulájának neve a kanásztáncritmus.

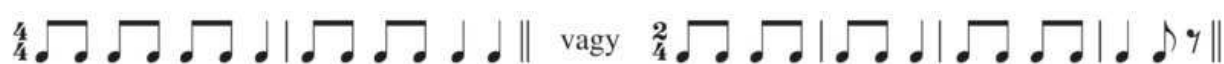
---

²² <http://tudasbazis.sulinet.hu/hu/muveszetek/tanc-es-drama/a-magyar-neptanc-tipusai/2/kanasztancok/kanasztanc>

²³ Sebő (1997: 49-50)

6. Kanásztáncritmus

A magyar népzene több stílusrétegében is megtalálható az a strófatípus, melynek sorait kanásztánc-sornak vagy kanásztáncritmusnak nevezünk, utalva ezzel a hozzá kapcsolódó egyik leggyakoribb szövegkezdetre: „Megismerni a kanászt”. E sorfaj eredetére nézve számos elmélet született. Bartók rutén eredetre gondolt, azonban a rokon finnugor népeknél végzett gyűjtésekben is előkerült ennek néhány eleme. Szabolcsi Bence arra utalt, hogy e sorfaj egybeesik a középkori európai költészet kedvelt vágáns-ritmusával.

Az ilyen ritmust hordozó dallamokat kanásztáncoknak nevezzük.

Bartók „kolomejka” és ardeleana” ritmusnak is nevezte a kapcsolódó ruszin-ukrán, illetve erdélyi román táncok neve után. Bartók a kanásztáncot a hangszeres verbunkos zene egyik forrásaként, kiindulópontjaként jelölte meg. Ez alapján a dallamcsoport hozzájárult az új magyar népdalstílus kialakulásához is.

Ritmikailag a kanásztánc-sort az jellemzi, hogy négy 2/4-es ütemből (ill. két 4/4-es ütemből) tevődik össze. Egy-egy ütemben a szótagok (hangok) száma 1-4 lehet úgy, hogy az 1. és a 3. ütemben többnyire 4 szótagot hallunk, a 2. és a 4. ütemben pedig ritmikailag nyitott – zárt relációt hoz létre (4-3, 4-2, 4-1 vagy 3-2 szótag). Mivel a ritmusérzékelés fő tényezői ezek az arányok és a megszabott ütemszám, ezért kisebb szótagszámingadozás akár egy típuson belül, rokon típusok, vagy akár azonos dal versszakai között előfordulhat. A kanásztánc-sorok tipikus szótagszám-méretei tehát 11 és 15 közé esnek. Leggyakoribbak a 8+6 osztású tizenkétesek, a 7+6 osztású tizenhármasok, és a 8+5 osztású tizenhármasok. A magyar népzeneben e ritmusképlet csaknem mindig egyenletes nyolcad hangokkal valósul meg.²⁴

A kanásztánc-sorok általában párosával összefogva alkotnak nagyobb egységet. Minthogy e sorfaj egykor valószínűleg a mulattató és tánczenéhez kapcsolódott (eredetileg gyakran hangszeres előadásban), a sorpárok meglehetősen szabad formát eredményezhettek.

A vokális zenében a dallamhoz társuló szöveg hatására a szabályozott strófa-típusok váltak uralkodóvá. Két lehetőség állt fenn: vagy maga a sorpár lett strófává, vagy a sorpár és annak variált ismétlése eggyel nagyobb méretű (tehát 4 kanásztánc-sorból kialakított) egység

²⁴ Dobszay (1988: 437)

jött létre. Az előbbi esetben 2x13 vagy 2x14 a leggyakoribb szótagszámképlet, illetve ezt felbontva 7,6,7,6 és 8,6,8,6 szótagszámú négysorost kapunk.

A forma leghangsúlyosabb eleme a 3-4. és 7-8. ütem egymásra felelése. Ez határozza meg a motivikus felépítés súlypontját is: ezeken az ütempárokon a kvintet megerősítő motívumra az előbbi felépítéséhez hasonló, de az alaphangon záruló motívum rímel. A nagyforma esetében a kvintzárlatú sor változatait és a kadencia-lehetőségek váltakozását lehet felhasználni az 1. és a 3. sor megkülönböztetésére, míg a 2. és a 4. sor azonosan zárul, legfeljebb e sorok kezdőüteme különbözik, a megelőző sor zárlatától függően. Az 1-2. és 5-6. ütem melodikai alkata tehát kevésbé fontos: van olyan dallamelem, amely kvint körül mozog, az alaphangról emelkedik, vagy a kvint fülé emelkedik és az oktávot is érinti.²⁵

Bár a 2012-es Nemzeti alaptantervben az ének-zene tantárgynál nincs meghatározva követelmény sem a kanásztánc, sem pedig a kanásztánc ritmus tanítására vonatkozóan, mindegyik évfolyamon található számtalan olyan dal, amely ezt a ritmust tükrözi.

A következőkben a kanásztáncritmus legáltalánosabb formáját, majd ennek változatait mutatom be zenei példákkal. Ezt követően a jelenleg használható, forgalomban lévő ének-zene tankönyveket veszem sorra, és a bennük található kanásztáncritmusú népdalokat sorakoztatom fel. A felsoroláshoz kivételként hozzárendelem legismertebb énekünket, Kölcsey Ferenc megzenésített versét, a Himnuszt is (magyarázatot lásd később).

- 14-es és 13-as szótagszámú sorok:

Juki disznu - a berektül, - csak a fülö - látszik,

Kanászlegény a bokorba menyecskékkel játszik.

Elveszett a - siskája - kilenc mala-- cával,

Utána ment- a kanász - üres tarisz- - nyával.

---

²⁵ Dobszay (1988: 438)

- 13-as és 12-es szótagszámú sorok:

Csóri kanász,- mit főztél?- tündöt káposz-- tával.

Mivel rántot- - tál bele? - hasa szalon- - nával.

Hát az öreg- mit eszik?- Tötsd neki- tálba,

Ha nem eszik- belőle, - vágd a pofá-- jáho.

- *Hangszeres kanásztánc*: Báta (Tolna megye). Adatközlő: Kis Balog Péter tamburás cigányprímás és bandája. Gy.: Martin György 1955. Lej.: Sárosi Bálint.

- 8, 6, 8, 6 = 14, 14

- 7, 6, 7, 6 = 13, 13

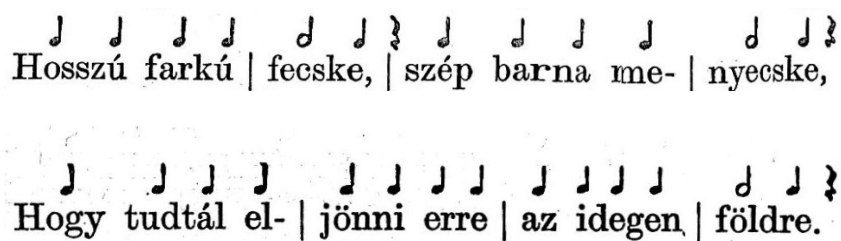
Tempo giusto Sz. Nd. 5.

Szé- gin le- gin a prü-csök, ké- szül há- za- sod- ni.

Ö- lel- ge- ti a le-gyet, még- a- kar- ja kér- ni.

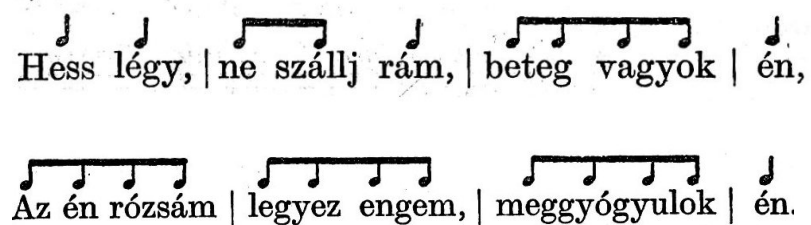
- 6, 6, 8, 6 = 12, 14

Hosszú farkú | fecske, | szép barna me- | nyecske,

Hogy tudtál el- | jönni erre | az idegen | földre.

- 5, 6, 8, 5 = 10, 13

Hess légy, | ne szállj rám, | beteg vagyok | én,

Az én rózsám | legyez engem, | meggyógyulok | én.

7. Kanásztánc ritmusú népdalok az általános- és középiskolai ének-zene tankönyvekben

7.1 Mozaik Kiadó

Király Katalin	Ének-zene 5. osztály	Mozaik Kiadó	Szeged, 2013
Király Katalin	Ének-zene 6. osztály	Mozaik Kiadó	Szeged, 2013
Király Katalin	Ének-zene 7. osztály	Mozaik Kiadó	Szeged, 2014
Király Katalin	Ének-zene 8. osztály	Mozaik Kiadó	Szeged, 2013
Király Katalin	Ének-zene 9. osztály	Mozaik Kiadó	Szeged, 2013
Király Katalin	Ének-zene 10. osztály	Mozaik Kiadó	Szeged, 2014

Király Katalin: Ének-zene 5.

- Himnusz

♩ = 60
p

Is- ten áldd meg a ma- gyart jó kedv- vel, bő- ség- gel,

5 *mp*

nyújts fe- lé- je vé- dő kart, ha küzd el- len- ség- gel.

9 *mf*

Bal- sors a- kit ré- gen tép, hozz re- á víg esz- ten- dőt,

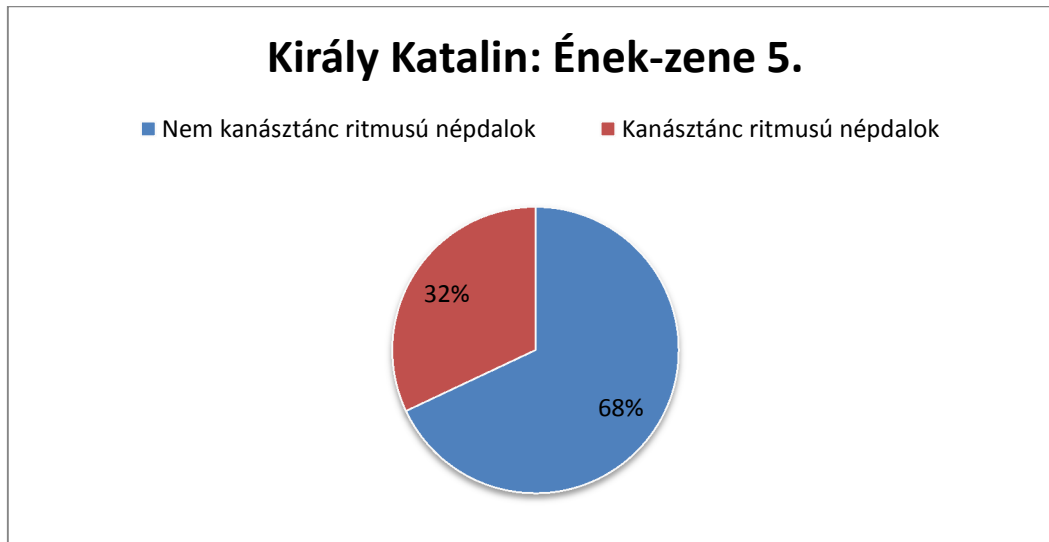
13 *ff*

meg- bűn- hód- te már e nép a múl- tat s jö- ven- dőt. *mp*

Ha a ritmust diminuáljuk és nyújtott képletek nélkül szavaljuk a sorokat, akkor a következőt kapjuk:

- Toborzó (Arany János)
- Új esztendő
- Árpa is van
- Győri kanász a dombon
- Összegyültek
- Leszedik a szőlőt

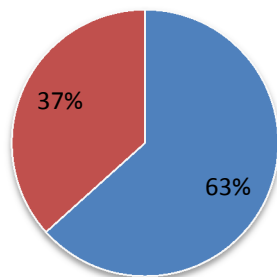
3. ábra

Király Katalin: Ének-zene 6.

- A jó lovas katonának
- Báránkámon csengő szól
- Ó, te áldott Jutka asszony
- Két tyúkom tavalyi
- Csínom Palkó
- Ti szegin magyarok
- Mit búsulsz, kenyeres
- Ínség bilincset kerülő magyarság
- Lám, megmondtam
- Ez a kislány úgy éli világát
- Tyukodi-nóta

Király Katalin: Ének-zene 6.

■ Nem kanásztánc ritmusú népdalok, énekek ■ Kanásztánc ritmusú népdalok, énekek

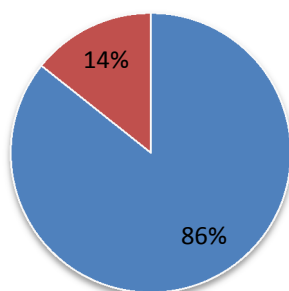
4. ábra

Király Katalin: Ének-zene 7.

- Szent István királyhoz (népének)
- Kecskemét is kiállítja
- Jaj, de szépen süt az őszi napsugára
- Hej, két tyúkom tavali
- Dercét adnak Remetén
- Himnusz
- Az ürögi faluvégen

Király Katalin: Ének-zene 7.

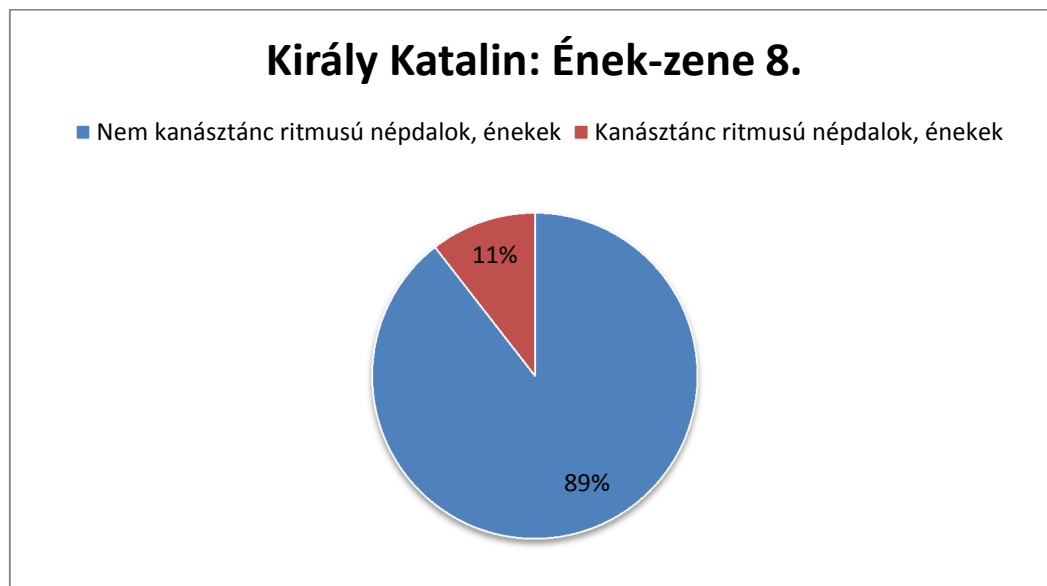
■ Nem kanásztánc ritmusú népdalok, énekek ■ Kanásztánc ritmusú népdalok, énekek

5. ábra

Király Katalin: Ének-zene 8.

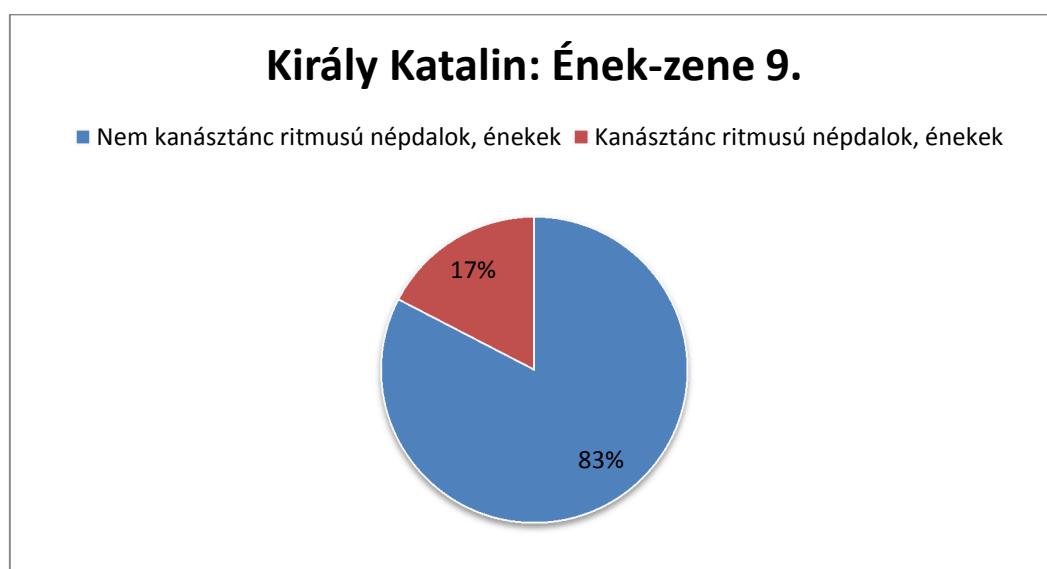
- Vígan zengjete, citerák
- Elmégy, rózsám

6. ábra

Király Katalin: Ének-zene 9.

- *Himnusz*
- Tölgyes bucka tövibe
- Nosza, hajdú

7. ábra

Király Katalin: Ének-zene 10.

- Bödögei dödölle
- Ha azt tudnád
- Hol jártál az éjjel
- Leszedik a szőlőt

8. ábra

7.2 Apáczai Kiadó

Rápli Györgyi – Szabó Katalin	Énekeskönyv 5.	Apáczai Kiadó	Celldömölk, 2013.
Rápli Györgyi – Szabó Katalin	Énekeskönyv 6.	Apáczai Kiadó	Celldömölk, 2013.
Németh Endréné Békefi Zsuzsanna	Hetedik daloskönyvem	Apáczai Kiadó	Celldömölk, 2012.
Németh Endréné Békefi Zsuzsanna	Nyolcadik daloskönyvem	Apáczai Kiadó	Celldömölk, 2012.
Pálfalvi A. János	Ének-zene 9.	Apáczai Kiadó	Celldömölk, 2014.
Németh Endréné Békefi Zsuzsanna	Ének-zene a középiskolák számára II. kötet	Apáczai Kiadó	Celldömölk, 2010.

Rápli Györgyi – Szabó Katalin: Énekeskönyv 5.

- Adjon az Úristen
- A, a, a
- Elhozta az Isten
- Megismerni a kanászt
- Fiumei kikötőben
- Himnusz

9. ábra

Rápli Györgyi – Szabó Katalin: Énekeskönyv 6.

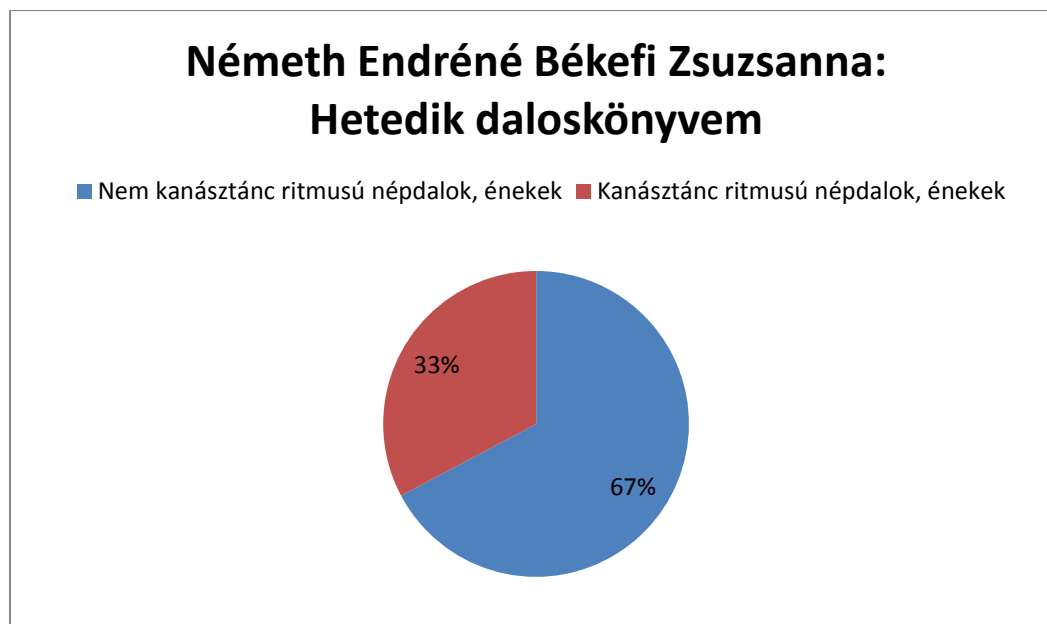
- Vígan zengjete, citorák
- A jó lovas katonának
- Gábor Áron rézágyúja
- Toborzó (Arany János)
- Tyukodi-nóta

10. ábra

Németh Endréné Békefi Zsuzsanna: Hetedik daloskönyvem

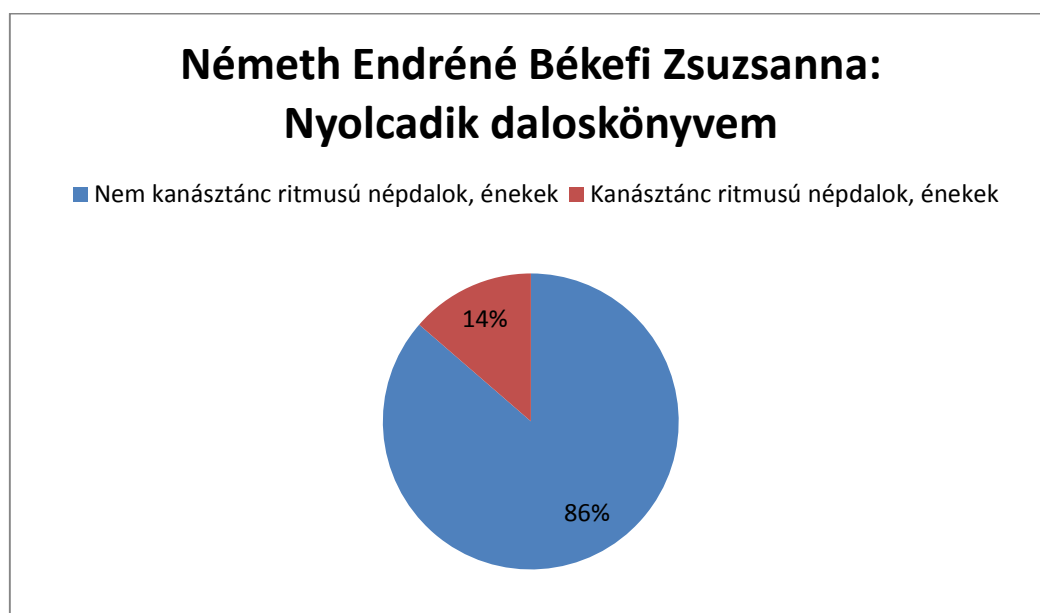
- Kecskemét is kiállítja
- Himnusz
- Hol jártál az éjjel cinegemadár?
- Megfogtam egy szúnyogot

11. ábra

Németh Endréné Békefi Zsuzsanna: Nyolcadik daloskönyvem

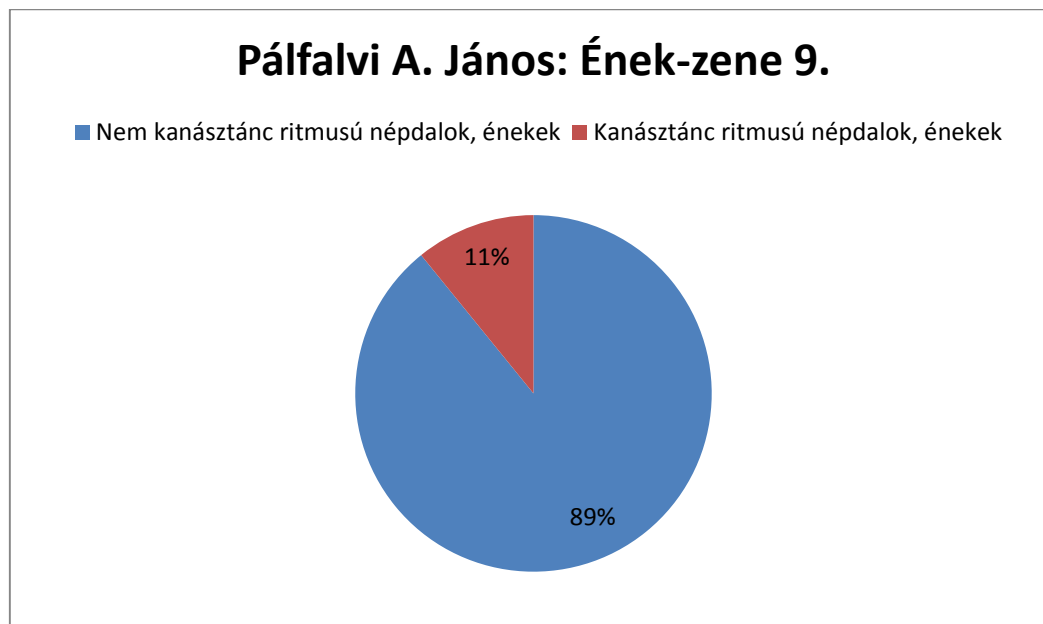
- Tyukodi-nóta
- Félre bánat, félre bú
- Huszárgyerek, huszárgyerek

12. ábra

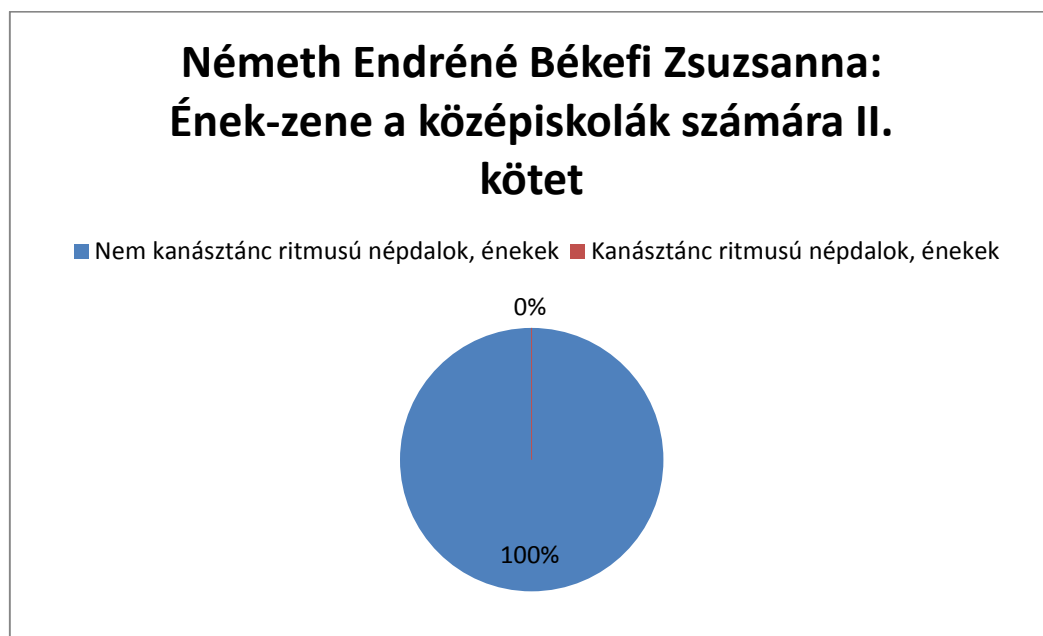
Pálfalvi A. János: Ének-zene 9.

- *Himnusz*

13. ábra

Németh Endréné Békefi Zsuzsanna: Ének-zene a középiskolák számára II. kötet

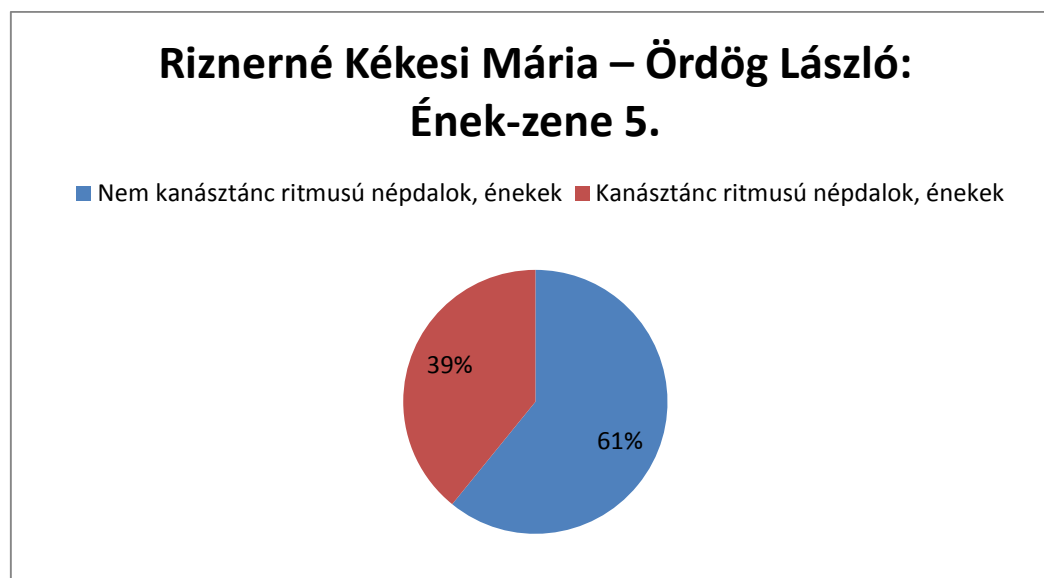
14. ábra

7.3 Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó

Riznerné Kékesi Mária – Ördög László	Ének-zene 5.	Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó	Budapest, 2013.
Riznerné Kékesi Mária – Ördög László	Ének-zene 6.	Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó	Budapest, 2014.
Lukin László – Lukin Lászlóné	Ének-zene 7.	Nemzeti Tankönyvkiadó	Budapest, 2012.
Lukin László – Lukin Lászlóné	Ének-zene 8.	Nemzeti Tankönyvkiadó	Budapest, 2012.
Lukin László – Ugrin Gábor	Ének-zene 9-10.	Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó	Budapest, 2013.

Riznerné Kékesi Mária – Ördög László: Ének-zene 5.

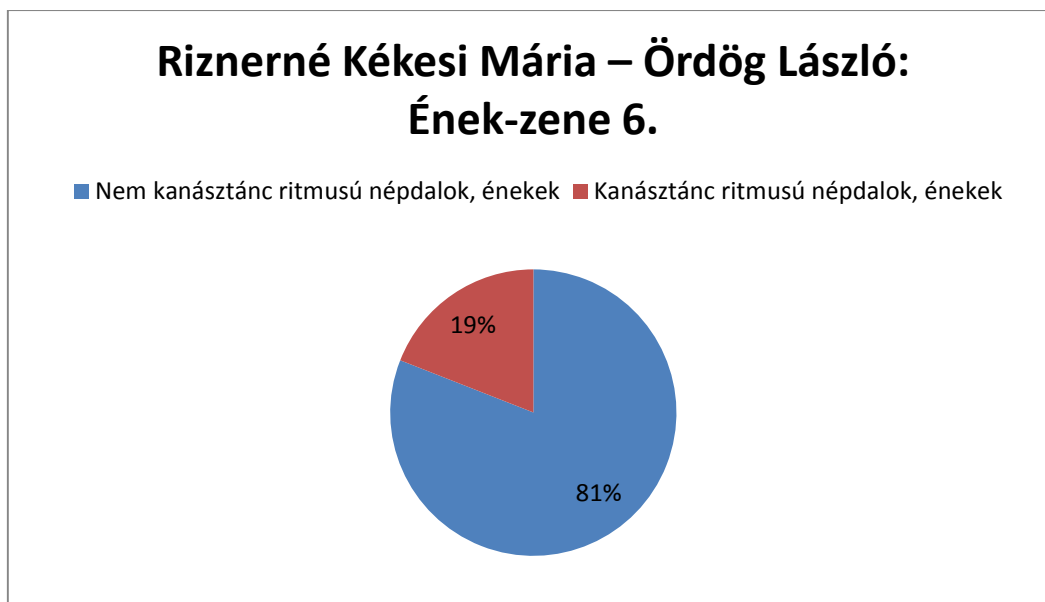
- Himnusz
- Győri kanász a dombon
- A, a, a
- Uccu vászontarisznya
- Hej, Dunáról fúj a szél
- Gábor Áron rézágyúja
- Elment a madárka
- Vékony cérna
- Édes kedves feleségem

15. ábra

Riznerné Kékesi Mária – Ördög László: Ének-zene 6.

- A jó lovas katonának
- Két tyúkom tavalyi
- Tyukodi-nóta
- Menyasszony, vőlegény

16. ábra

Lukin László – Lukin Lászlóné: Ének-zene 7.

- Az ürögi faluvégen
- Kecskemét is kiállítja
- Vékony cérna

17. ábra

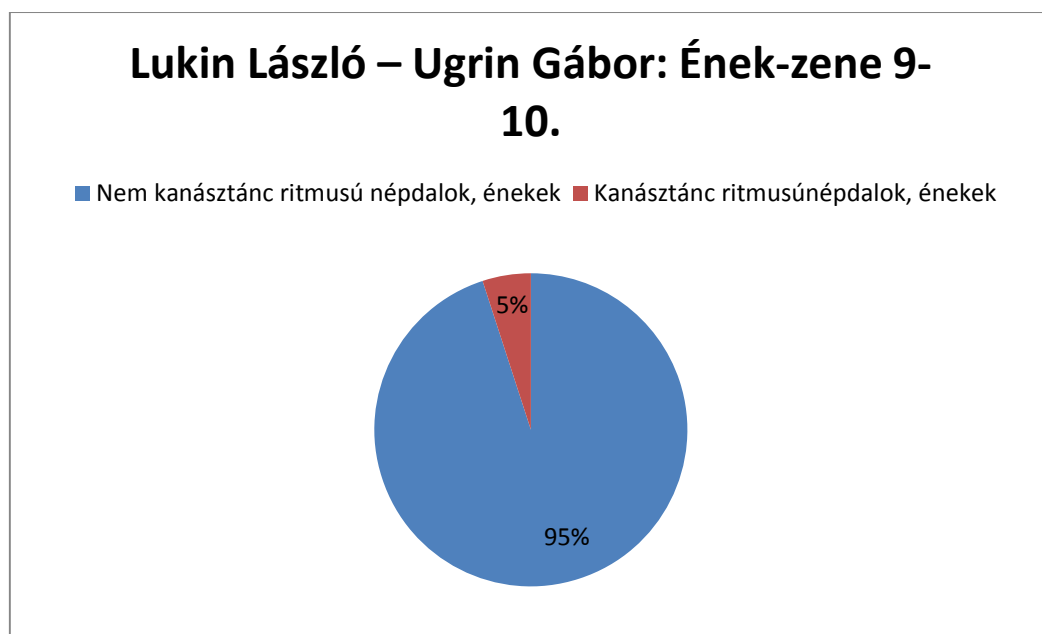
Lukin László – Lukin Lászlóné: Ének-zene 8.

18. ábra

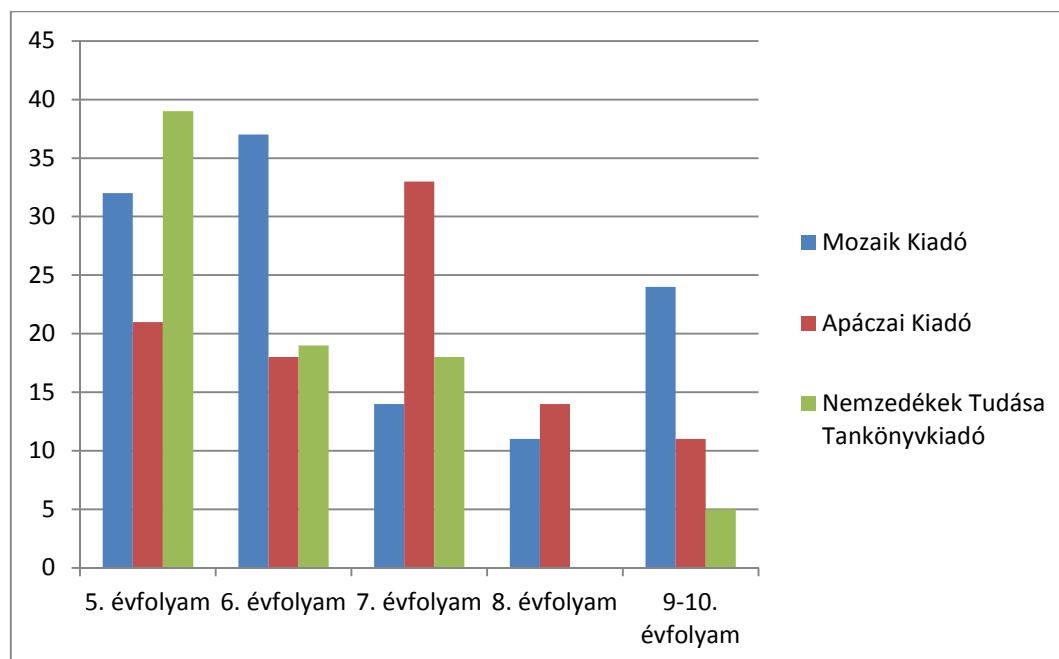
Lukin László – Ugrin Gábor: Ének-zene 9-10.

- Himnusz
- A nagy bécsi kaszányára

19. ábra

7.4 Kanásztáncritmusú népdalok százalékos aránya a tankönyvekben szereplő népdalok (+Himnusz) számához képest

20. ábra

Ahogy a diagramon is látjuk, a tankönyvekben nagy százalékban vannak jelen a kanásztáncritmusú népdalok. Az életkor növekedésével egyre kevesebb ilyen típusú dalt találunk az egyes évfolyamok ének-zenei tankönyveiben. Ennek az lehet az oka, hogy a népdalok száma is csökken a tankönyvekben, és egyre több műdalt tanulnak a felsőbb évfolyamokon, illetve mivel a kanásztáncritmus kötött ritmusú, és főként alsóbb évfolyamokon jellemző, a parlando előadásmódú dalok egyre nagyobb számban való megjelenése a felsőbb évfolyamokon kiszorítja az előbbieket.

Véleményem szerint több figyelmet kellene fordítani a kanásztáncritmus kiemelésére, illetve annak felismertetésére a népdalokban, hiszen még így is jelentős számban vannak jelen a tankönyvekben.

Több ilyen típusú népdalunkat lehetne úgy tanítani, hogy a kanásztáncritmust vesszük alapul hozzá. A diákok gondolatában pedig már nemcsak a régi- és új stílusú népdalok besorolási kategóriája élne tovább, hanem ezen belül is egy újabb rendezőelvet, a típusok csoportját is elsajátítanák.

A kanásztáncritmusú népdalok számbeliségének ábrázolásához hozzárendeltem a Himnuszt is. Ezt azért tartottam szükségesnek, hiszen ez a Kölcsey-versből lett nemzeti

énekünk talán a legkönnyebben megjegyezhető példa a kanásztáncritmus megjelenésére az ének-zenében és a magyar irodalomban egyaránt.

8. Kanásztánc ritmusú magyar versek az általános- és középiskolai irodalom tankönyvekben

A 2014/2015-ös tanévben használható, jelenleg forgalomban lévő magyar irodalom tankönyvekben kevés kanásztáncritmusú magyar vers található. A régebbi kiadású tankönyvekben sokkal több ilyen típusú verset közöltek. A 20. századig ritmusokban gondolkodtak a költők, ez adta a vers zenei érzékenységét. A 20. század végi tankönyvekben található versek nagyobb százaléka hangsúlyos és időmértékes verselésű volt, azonban az idő előre haladásával egyre több szimultán verselésű költemény is megjelent a tankönyvekben.

A versek kanásztánc ritmusának megállapításához a hangsúlyos verselési technikát kell használnunk, így elegendő a szöveg tördelése, illetve szótagszám megállapítása. Ahogyan a zenében, úgy az irodalomban is a kanásztánc ritmusára és a szótagszáma kell hagyatkoznunk a versek vizsgálatánál.

A kanásztáncritmust, mint a népi eredetű formát, a 18. században a műköltészet is magáévá tette. Ritmusa hangsúlyos, a sorok három (illetve a harmadikat kis ütemre bontva négy) üteműek, eredeti osztása: 4 | 4 | | 6.

Mivel az irodalmi tankönyvek tartalmának felosztása merőben más, mint az ének-zene tankönyvéké, így nem ábrázolom diagramon a három tankönyvkiadó által kiadott és használt irodalmi könyvekben található kanásztánc ritmusú magyar versek és nem kanásztánc ritmusú magyar versek egymáshoz viszonyított arányát. Az ének-zene tankönyvek mindegyikében található népdal, viszont az irodalmi tankönyvek évfolyamonként változnak aszerint, hogy melyik kort (barokk, stb.), korstílust (felvilágosodás, stb.), műfajt (eposz, stb.), földrajzi területet (francia romantika, stb.) helyezik előtérbe.

Posta István – Postáné Pető Györgyi	Sokszínű irodalom 5.	Mozaik Kiadó	Szeged, 2014.
Posta István – Postáné Pető Györgyi	Sokszínű irodalom 6.	Mozaik Kiadó	Szeged, 2013.
Posta István – Postáné Pető Györgyi	Sokszínű irodalom 7.	Mozaik Kiadó	Szeged, 2014.
Posta István – Postáné Pető Györgyi	Sokszínű irodalom 8.	Mozaik Kiadó	Szeged, 2014.
Hornok András – Laklia Márta – Sisák Gábor	Sokszínű irodalom 9.	Mozaik Kiadó	Szeged, 2013.
Hornok András – Laklia Márta – Sisák Gábor	Sokszínű irodalom 10.	Mozaik Kiadó	Szeged, 2013.

Radóczné Bálint Ildikó – Virág Gyuláné	Irodalom 5.	Apáczai Kiadó	Celldömölk, 2014.
Radóczné Bálint Ildikó – Virág Gyuláné	Irodalom 6.	Apáczai Kiadó	Celldömölk, 2014.
Radóczné Bálint Ildikó – Virág Gyuláné	Irodalom 7.	Apáczai Kiadó	Celldömölk, 2013.
Bánki István - Radóczné Bálint Ildikó – Virág Gyuláné	Irodalom 8.	Apáczai Kiadó	Celldömölk, 2013.
Bánki István – Forgács Anna – Pála Károly	Irodalom 9.	Apáczai Kiadó	Celldömölk, 2014.
Bánki István – Forgács Anna – Pála Károly	Irodalom 10.	Apáczai Kiadó	Celldömölk, 2014.

Alföldy Jenő – Valaczka András	Irodalom 5.	Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó	Budapest, 2014.
Alföldy Jenő – Valaczka András	Irodalom 6.	Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó	Budapest, 2014.
Alföldy Jenő – Valaczka András	Irodalom 7.	Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó	Budapest, 2014.
Alföldy Jenő – Valaczka András	Irodalom 8.	Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó	Budapest, 2014.
Pethőné Nagy Csilla	Irodalom 9.	Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó	Budapest, 2014.
Pethőné Nagy Csilla	Irodalom 10.	Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó	Budapest, 2014.
Pethőné Nagy Csilla	Irodalom 11.	Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó	Budapest, 2012.
Pethőné Nagy Csilla	Irodalom 12.	Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó	Budapest, 2012.

Az alábbi kanásztánc ritmusú versek találhatóak a három kiadó által kiadott irodalmi tankönyvekben:

- Kölcsey Ferenc: Himnusz
- József Attila: Tiszta szívvel
- József Attila: Ringató
- Petőfi Sándor: Föltámadott a tenger
- Ady Endre: A föl-földobott kő

Kölcsey Ferenc: Himnusz

Isten, áldd meg | a magyart |
Jó kedvvel, bőséggel, |
Nyújts feléje | védő kart, |
Ha küzd ellenséggel. |
Bal sors akit | régen tép, |
Hozz rá víg esztendőt, |
Megbűnhődte | már e nép |
a múltat s jövőndöt! | [...]

A vers periódusa kétsoronként: 4 | 3 | | 6, azaz háromütemű 13-as.

Szörényi László figyelt fel arra, hogy a Himnusz ritmusa megegyezik a Megismerni a kanászt... ütemezésével.

„Svetić verse ugyanolyan hagyományos elemekből építkezik – az ősi dicsőségtől kezdve a szenvedésekkel kivívandó isteni kegyelemig –, mint a Hymnus, amely a kanásztánc ősi, állítólag a magyar és finnugor tagoló vers maradványait őrző metrumát alkalmazta és a kalendáriumok szintjéig lehatolt közhelyeket használt.”²⁶

József Attila: Tiszta szívvel

Nincsen apám, | se anyám, |
se istenem, | se hazám, |
se bölcsőm, se | szemfedőm, |
se csókom, se | szeretőm. | [...]

A vers periódusa kétsoronként: 4 | 3 | | 4 | 3, azaz négyütemű 14-es.

---

²⁶ Szörényi (1974: 11-14)

József Attila: Ringató

Holott náddal | ringat, |
holott csobo- | gással, |
ké kellő de- | rúvel, |
tavi csóko- | lással.[...]

A vers periódusa kétsoronként: 4 | 2 | | 4 | 2, azaz négyütemű 12-es.

Petőfi Sándor: Föltámadott a tenger

Föltámadott | a tenger, |
A népek ten- | gere; |
Ijesztve e- | get-földet, |
Szilaj hullá | mokat vet |
Rémítő e | reje. | [...]

A vers periódusa kétsoronként: 4 | 3 | | 4 | 2, azaz négyütemű 13-as.

Ady Endre: A föl-földobott kő

Föl-földo- | bott kő, | földedre | hullva,
Kicsi or- | szágom, | újra meg | újra |
Hazajön a fiad. [...]

A vers periódusa: 3 | 2 | 3 | 2, azaz négyütemű 10-es.

Ezek a versek kívül a régebbi kiadású magyar irodalmi tankönyvekben több olyan más költemény is szerepelt, amely szintén kanásztánc-ritmusú. Ezek közül sorolok fel néhányat.

Amadé László népdallá lett verse is kanásztánc ritmusú:

A szép fényes | katonának / Arany gyöngy é- | lete, |
Csillog villog | mindenfelől / Jó vitéz fegy- | vere. [...]

A költő a metszet utáni egységet külön sorba írta, így ha magát a verset vizsgáljuk, akkor annak periódusa kétsoronként: 4 | 4 | | 4 | 2, azaz négyütemű 14-es.

Arany János: Pázmán lovag 2.

Odamene | jó lovag, | bús-haragos | Pázmány, |
Lépte alatt | nyög a föld, | csikorog a | márvány. [...]

A vers periódusa: 4 | 3 | 4 | 2, tehát négyütemű 13-as.

Petőfi Sándor: A Tisza

Nyári napnak | alkonyúla- | tánál
Megállék a | kanyargó Ti- | szánál
Ott, hol a kis | Túr siet be- | léje,
Mint a gyermek | anyja kebe- | lére. [...]

A vers periódusa: 4 | 4 | 2, tehát háromütemű 10-es.

9. Dalok megjelenésének lehetőségei magyar irodalom órán, illetve versek ének-zene órán

A dalok legegyszerűbb megjelenése *magyar irodalom* órán, ha egy verset valamely zeneszerző megzenésített, illetve egy vers népdallá lett. Az előbbire rengeteg példát találhatnánk akár Petőfi Sándor, Weöres Sándor, József Attila vagy Kányádi Sándor versei között, viszont az utóbbira is több példát sorolhatnánk fel, pl.: Amadé László népdallá lett verse (A szép fényes katonának...).

Másik megjelenítési lehetőség, ha egy verset különböző hangerővel olvasunk fel, s saját magunk készítünk ún. hangerő kottát. Pontosan ilyen tipográfia illene pl. Weöres Sándor egyik ismert verséhez:

*Szán megy el az ablakod alatt*²⁷

Éj-mélyből fölzenő

-csing-ling-ling – száncsengő.

Száncsengő – csing-ling-ling –

tél csendjén halkán ring.

Földobban két nagy ló

-kop-kop-kop – nyolc patkó.

Nyolc patkó – kop-kop-kop –

csönd-zsákból hangot lop.

Szétmálló hangerdő

-csing-ling-ling – száncsengő.

Száncsengő – csing-ling-ling –

tél öblén távol ring.

Játszhatunk a ritmusokkal is irodalom órán. A kisebb gyerekek kezdetben elritmizálhatják saját nevüket, mondókákat, a nagyobbak már verseket is ritmizálhatnak, egy adott vers ritmusára önálló szöveget írhatnak, vagy egy ismert népdal eléneklése után annak ritmusára

---

²⁷ A *Bartók-suite* 3. tételként keletkezett vers további zenei vonatkozású értelmezését, a triós formára utaló jegyek bemutatását lásd még Ferencziné Ács Ildikó *Gyermekversek muzsikája – Weöres Sándor költemények a gyermekkori irodalomban* című könyvében. Nyíregyháza, Bessenyei Könyvkiadó, 86. o.

ráillő verset keresnek a tanulók, illetve kitalálhatnak önállóan új szöveget is az adott népdal ritmusára.

Jár a toronyóra, (lassan)
bimm-bamm,
bimm-bamm.
Jár a falióra, (picit gyorsabban)
tiki-taki,
tiki-taki.
A zsebóra azt kattogja: (gyorsan)
tikitaki,
tikitaki,
tikitaki,
tikitaki,
TIKK!

A ritmusokhoz járulhat mozgás is. Például egy vers ritmikusságát mozgásos formában kell bemutatni egy tanulónak.

Ének-zene órán a versek megjelenésének legegyszerűbb módja ugyancsak az, ha egy zenemű egy adott versre íródott. Magyarországon Petőfi Sándor és Weöres Sándor tartoznak a legtöbbször megzenésített költők közé. Petőfi Sándor egyik népdallá lett verse: Befordúltam a konyhára.

Be - for - dul - tam a kony - há - ra, rá - gyúj - tot - tam a pi - pá - ra,
az - az rá - gyúj - tot - tam vol - na, hogy - ha már nem é - gett vol - na.
A pi - pá - m ja - vá - ban é - gett, nem is men - tem én a - vé - gett,
a - zért men - tem, mert meg - lát - tam, hogy o - da - benn szép le - ány van.

Másik megjelenítési lehetőség, ha egy vers hangulatát szeretném megjeleníttetni a diákokkal dallamhangszereken vagy énekelve. Ilyenkor egy vers felolvasása után saját maguknak kell kitalálni egy vershez illő rövid dallamot pl. xilofonon eljátszva.

Ezt a feladatot lehet úgy nehezíteni, hogy a csoport (pl. egy padsorban ülők) megjegyzi a valaki által bemutatott dallamsort, majd a második csoport improvizációja következik, előlről kezdve ismétlik a többiek, s hasonlóképpen haladnak tovább.

Egy mondókát vagy egy versrészletet is feldolgozhatnak a tanulók. Először soronként a tanár előmondása alapján megtanulják a szöveget, figyelve a helyes artikulációra. Értelmezik a szöveget, megbeszélik annak tartalmát. Fontos a vers hangulatának kiemelése. Már a szöveg tanulása közben lehet végezni olyan mozgásokat is, amelyek segítik a bevésést. Amikor már biztonságos a szövegtudás, utána ritmizálják azt, és kánonban is előadják. Végezetül ismételten az együttes előadás következik, amikor már a tempót is lehet növelni. Mindez kombinálható dinamikai játékkal is.

Egy vers ritmusát is kitalálhatják a tanulók, majd behúzzhatják az ütemvonalakat a megfelelő helyekre. Például:

Weöres Sándor: Galagonya

Őszi éjjel	. 1 1 1
izzik a galagonya,	□ □ □
izzik a galagonya	□ □ □
ruhája.	1 1. 1 2 2
Zúg a túske,	. 1 1 1
szél szalad ide-oda,	□ □ □
reszket a galagonya	□ □ □
magába.	1 1. 1 2 2
Hogyha a Hold rá	□ □ □
fátylat ereszt:	□ □ □
lánnyá válik,	1 1 1
sírní kezd.	. 1 1 2
Őszi éjjel	. 1 1 1
izzik a galagonya,	□ □ □
izzik a galagonya	□ □ □
ruhája.	1 1. 1 2 2

10. Összegzés

„A zene ott kezdődik, ahol a szó hatalma véget ér.”

(Claude Achille Debussy)

Dolgozatomban próbáltam rávilágítani arra a tényre, hogy a zene és az irodalom szinte elválaszthatatlan egységet alkot, szerves részei egymásnak. A két művészeti ág között szoros kapcsolat van, s ezt bizonyítja az is, hogy vannak olyan népdalok, amik versből lettek, s vannak olyan verseink, amelyek népies stílust, hangulatot tükröznek. Az összefüggés leglátványosabb jele a ritmus, amit ahogyan népdalaink, úgy a magyar versek is magukban hordoznak.

Kutatásom során igyekeztem feltárni egy olyan kapcsolódási pontot, mely a két tantárgy anyagában egymástól teljesen függetlenül van jelen. Kis odafigyeléssel mindez kiemelhető és összekapcsolható, tudatos felhasználással pedig erősíteni képes a két tantárgy ismeret- és élményanyagát.

A tankönyvek átvizsgálásával arra az eredményre jutottam, hogy a választott téma úgy itatja át – elsősorban – az ének-zenei tananyagot, hogy tulajdonképpen még említés szintjén sem kerül felszínre: nem tudatosított tartalomként van jelen. A kanásztáncritmus kiemelésével egy olyan problémára sikerült rávilágítanom, ami általában jellemzi az ének-zenei tankönyvek felépítését. A népdalanyag elrendezése elsősorban a stiláris rend és a zenei elemek egymásra épülése szerint jellemezhető. Szükségesnek tartanám a tartalom felőli megközelítés átgondolását, kiegészítve azzal, hogy a tankönyvek népdalanyaga általában is megújítást kíván, ugyanis még ma is alapjában véve annak az 1939-ig, a második világháború kitöréséig lejegyzett kb. 13.500 népdal anyagára épül, mely Kodály (szerk. Kerényi) 1943/44-es Iskolai Énekgyűjteményének tananyagát határozta meg. Figyelembe véve, hogy a gyűjtött és lejegyzett magyar népdalanyag mennyisége és összetétele a 40-es évekhez képest mára jelentősen megváltozott, ugyanis ma mintegy 150 ezer lejegyzett dallam áll a kutatók rendelkezésére, az új típusú rendszerezés és az ismeretek bővülése az iskolai népdalrepertoár megújítását és gyakorlatiasabb szemléletű megközelítését is indokoltá teszi.

Véleményem szerint több figyelmet kellene fordítani az iskolákban a kanásztánc-ritmus megfigyeltetésére és tudatosítására, hiszen rengeteg népdalnak és magyar versnek ez a ritmusa, s akár több tanórán keresztül, más-más népdal, vers elemzésével kapcsolatban is felszínen lehetne tartani a ritmus használatát.

Külön mellékletbe csatolt óravázlaton keresztül kívánom bemutatni a kanásztáncritmus tanításának egy lehetséges módját. Kooperatív tanulási technika alkalmazásával kombináltam az ének-zene órákon elsődlegesen alkalmazott frontális munkamódszert.

Felhasznált irodalom

- Bárány György** 2002. *Ady költészete és a zene.*
http://epa.oszk.hu/00000/00027/00002/pdf/web_fu_EPA00027_2002_00005_02.pdf (2014. október 21.)
- Bárdos Kornél** (szerk.) 1990. *Magyarország zenetörténete II. (1541-1686).* Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Bartók Béla** 1924. A magyar népdal. In: Révész Dorrit (szerk): *Bartók Béla írásai* 5. Editio Musica. Budapest.
- Bartók Béla** 1991, 2007. Magyar népdalok. *Egyetemes gyűjtemény I. II.* Akadémia kiadó, Budapest.
- Chrappán Magdolna** 2009. *A természettudományos tantárgyi integráció.*
www.ofi.hu/tudastar/testveri-tantargyak/termeszettudomanyos (2014. október 10.)
- Csábi Szilvia** (szerk.) 2009. Magyar Értelmező Kéziszótár. Akadémiai Kiadó Zrt., Budapest.
- Csobó Péter György** 2010. Autonómia és kimondhatatlanság. In: *Magyar Zene.* 2010. 3. szám
- Dobszay László** 1988. *A magyar népdaltípusok katalógusa I/A.* MTA. Budapest.
- Kaposi Edit – Maácz László** 1958. *Magyar népi táncok és táncos népszokások.* Bibliotheca Kiadó. Budapest.
- Kodály Zoltán** 1913: Az új egyetemes népdalgyűjtemény tervezete. In: Kodály Zoltán: *Visszatekintés* 2. kötet. Zeneműkiadó. Budapest. 1982.
- Martin György** 1979. „Tánc” In: *A magyar folklór.* Budapest.
- Okos Tibor** 2004. *A hangszeres magyar népzeneről.* Flaccus Kiadó. Budapest.
- Ortutay Gyula** (szerk.) 1997. *Magyar Néprajzi Lexikon.* Akadémiai Kiadó. Budapest.
<http://mek.oszk.hu/02100/02115/html/3-2106.html> (2014. október 10.)
- Osvay Károlyné** 2007. *Az ének-zene tanítás módszertana.* Krúdy Könyvkiadó. Nyíregyháza.
- Sebő Ferenc** 1997. *Népzenei olvasókönyv.* Planétás Kiadó. Budapest.
- Szörényi László** 1974. A Hymnus helye a magyar és a világirodalomban. In: Lukácsy Sándor (szerk): *A Hymnus költője.* Nyíregyháza.
- 110/2012. (VI. 4.) Korm. rendelet a Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról. Magyar Közlöny. 2012. évi 6. szám.
http://www.ofi.hu/sites/default/files/attachments/mk_nat_20121.pdf (2014. október 18.)

https://www.mozaweb.hu/Lecke-ENK-Enek_Zene_7-A_magyar_nepzene_dialektusteruletei-99431 (2014. november 16.)

<http://tudasbazis.sulinet.hu/hu/muveszetek/tanc-es-drama/a-magyar-neptanc-tipusai/2/kanasztancok/kanasztanc> (2014. november 16.)